

НУШ ЯК ПЛАТФОРМА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Третяк Ольга Петрівна, доцентка кафедри
дошкільної та початкової освіти ІПО
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидатка педагогічних наук

Анотація. Статтю присвячено проблемі формування моральних цінностей у молодших школярів в умовах НУШ. Для реалізації зазначеної мети: наголошено на важливості формування моральних цінностей в освітньому процесі Нової української школи.

Ключові слова: молодші школярі, виховання, моральні цінності, наукові підходи, методи.

Вступ. Концептуальні положення Нової української школи наголошують, що ефективною відповіддю на виклики сучасності мають стати освіта і виховання, що базуються на загальнолюдських цінностях, сформованості критичного, креативного мислення, соціально значущій мотивації життєдіяльності, тому що українське суспільство як ніколи потребує громадян, творчих, здатних на духовне, моральне й соціально-культурне самотворення і на служіння державі та суспільству. (Нова українська школа 2016).

Пріоритетного значення в розбудові нової школи набуває завдання формувати в учнів систему загальнолюдських цінностей – морально-етичних (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей) та соціально-політичних (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність). У центрі освіти має перебувати виховання в учнів відповідальності за себе, за добробут нашої країни.

Мета дослідження. Метою нашого дослідження є висвітлення сучасних наукових підходів у формування моральних цінностей нової школи у молодших школярів.

У контексті нашого дослідження доцільно здійснити аналіз проблеми у сучасній українській школі та окреслити особливості формування моральних цінностей у виховному процесі молодших школярів.

Методи дослідження. У процесі дослідження використовувалися такі методи: теоретичний аналіз філософських, психологічних, педагогічних джерел та методи, які можна розділити на такі групи: пізнавально-дослідницькі, зворотного зв'язку, практичні та арт-методи.

Важливим складником системи формування нового змісту освіти є чітке бачення результатів педагогічного партнерства «учень - учитель», «учень – учень», «учень – учнівський колектив» в основі якого відповідні цінності, зазначенні в Концепції Нової української школи. Значущість будь-якого спілкування визначається фундаментальними, базовими механізмами особистості, її моральними цінностями. Саме у спілкуванні понад усе проявляються, збагачуються й розвиваються властивості особистості. Тому навчання, що побудовано на відкритому діалозі, рівноправному обміну думками, стає не лише джерелом нових знань, умінь і навичок, а й найважливішою формою засвоєння цінностей людської культури, формою розвитку особистості учнів.

Це зумовлює потребу виховання моральних цінностей у молодших школярів тому, що саме в цей віковий період активно формуються основи світогляду, уявлення про людину і її життя як найвищу цінність (Бех 2003, Савченко 2009).

Початкова школа стала об'єктом оновлення освітнього процесу на засадах дитиноцентризму, партнерства, врахування життєвих потреб дітей.

Дитиноцентризм в новій українській школі розуміється як пріоритетний принцип освітнього процесу та як максимальне наближення навчання і виховання конкретної дитини до її сутності, здібностей і життєвих планів.

На актуальності проблеми моральних цінностей наголошує В. Кремень у роботі «Філософія людиноцентризму в освітньому просторі». Учений, зокрема, визначає такі негативні чинники, як: масова культура, економізація життя, пріоритет споживчих, а не духовних потреб, заміна живого спілкування Інтернетом, запровадження інформаційних технологій, маніпулювання свідомістю, що ставлять за мету підкорити людину, сформувати безликого, усередненого працівника, позбавленого власного «Я», можливості створити себе, що спричинило антропологічну кризу. «Людиноцентризм – це актуалізація гуманістичних тенденцій в сучасну епоху, відхід від раціоналізованих прагматичних імперативів. Об'єктивна логіка розгортання сучасного соціально-політичного і культурного життя перетворює гуманізм і філософську антропологію в новий тип світогляду – людиноцентризм»[4, с. 14]. В. Кремень підкреслює, що виховання моральних цінностей має ґрунтуватись на глибокому людиновимірному відчутті дійсності.

Ми підтримуємо наукову позицію І. Беґа стосовно того, що «людяність мусить виступити практичною реалізацією гуманізму, духовності у її світському розумінні, з одного боку, а з другого – передумовою для формування гуманістичного світогляду. Людяність – це джерело, мета і критерій істинності гуманістичного світогляду. Йдеться про особистісну якість людини, що має проявлятися у відповідальності за себе перед своєю совістю, у прагненні допомогти, а не нашкодити іншій людині, у свідомому виконанні обов'язку збереження людського життя і природи, яка залучається людством у свою життєдіяльність» [2, с. 21].

Ефективність формування моральних цінностей значною мірою залежить від організації виховного процесу в освітніх закладах. О. Сухомлинська зазначає, що він надзвичайно складний і багатогранний та забезпечується залученням дітей до моральних цінностей. Тому освітянам слід урахувати такі його особливості:

- опанування нових цінностей треба здійснювати послідовно;

- у процесі поступового вдосконалення ціннісної свідомості особистості необхідно передбачити регулярну переоцінку вже засвоєних цінностей;

- під час навчального процесу важливо забезпечити для кожного учня вироблення власної ієрархії цінностей;

- у виховному процесі цінності треба реалізовувати через підкорення вимозі, що випливає із самої цінності, підпорядкування їй свого життя;

- засвоєння та усвідомлення сутності цінностей необхідно забезпечувати на інтелектуальному та емоційно-чуттєвому рівнях;

- ефективне формування системи індивідуальних цінностей відбувається тільки в умовах вільного вибору людиною цінностей з альтернативно можливих варіантів [8, с. 24]. Віддзеркалення гуманістичних ідей простежується у працях О. Савченко, яка вважає, що «дитина є головною педагогічною цінністю і педагог, здатний до її виховання, соціального захисту, збереження індивідуальності» [7, с. 5]. Дослідниця наголошує, що людина є складноорганізованою системою, яку потрібно стимулювати до саморозвитку і самоудосконалення, але ні в якому випадку не можна нав'язувати жорстких сценаріїв розвитку. З метою виховання морально-етичних цінностей О. Савченко радить учити дітей користуватись своїми правами, оскільки молодші школярі, хоча і знають свої права, але не вміють ними користуватися. «Педагоги мають створити у дітей відчуття захищеності, впевненості у подоланні різних життєвих негараздів у межах закону» [7, с. 8], що сприятиме формуванню поваги до людської гідності інших людей і своєї.

Цінним, з погляду нашого дослідження, є розуміння Л. Хоружою ставлення до людини, що ґрунтується на «необмежених можливостях людини, її здатності до самовдосконалення; системі ідей і поглядів на неї як найвищу цінність у суспільній свідомості» [9, с. 36].

На думку вченої, виховуючи у дітей моральні цінності, педагогам слід опиратись на кращі риси школярів, вірити в їх можливості; підтримувати прагнення дитини і завжди давати їй шанс стати кращою; не порівнювати і не

протиставляти учнів; збагачувати особистий досвід дітей, спонукаючи їх до різноманітної навчальної, творчої, комунікативної діяльності; виявляти інтерес до кожної дитини; розвивати самостійність. У своїй роботі «Етичний розвиток педагога» Л. Хоружа акцентує увагу на підготовленості вчителя до такої діяльності, сформованості у нього відповідних етичних цінностей, які розкривали би його особистісний потенціал: «любов до людей, дітей, намагання зробити їм добро, зокрема своєю діяльністю; розвинене почуття власної гідності та повага до гідності інших людей; любов до професії, готовність до самовдосконалення, розуміння розвитку дитини як пріоритетної педагогічної ідеї, чесність, правдивість та ін.» [9, с. 87].

Вивчаючи психологічні особливості молодших школярів, учені однакові в тому, що молодший шкільний вік є надзвичайно важливим в особистісному становленні, формуванні стосунків зі значущими дорослими та однолітками.

Вступ дитини до школи кардинально змінює її життя, змінюється і статус молодшого школяра, а тому неодмінною умовою його психічного розвитку є «власна активність дитини, тобто потреба і готовність діяти. Активність молодшого школяра виявляється у різних формах: це наслідування дій дорослих у численних іграх, навчанні та спілкуванні, у формуванні вмінь і навичок, і нарешті, уже в цьому віці деякі діти виявляють творчу активність, яка виникає на основі пізнавальних потреб [6, с. 51].

Розмірковуючи над віковими особливостями молодшого школяра, І. Бех підкреслює «більш системний і змістовно диференційований процес його індивідуалізації. Нинішня дитина прагне вичленити своє «Я», протиставити себе іншим, виразити власну позицію стосовно інших людей, отримати від них визнання її самостійності, зайнявши активне місце у різноманітних соціальних відносинах, де її «Я» виступає на рівні з іншими» [3, с. 15].

Разом з тим учений зауважує, що «усвідомлення дітьми молодшого шкільного віку своєї нової позиції – як школяра – спричиняє перебудову їхнього ставлення до повсякденного життя. Водночас вступ дитини до школи

ставити її в нове положення щодо рідних, оточення і змінює їхнє ставлення до неї. Зміна сприймання її оточенням поступово відбивається і на сприйнятті нею самої себе» [1, с. 140].

Діти приходять із сімей, де також є певні цінності, тому важливо їх обговорювати з усіма дітьми класу і визначати спільні цінності, які будуть лежати в основі дій як дітей, так і дорослих – вчителів і батьків.

Ранкова зустріч є одна з успішних практик, що допомагає вчителю у створенні спільноти у класі. Учителі визнають особливу роль ранкової зустрічі в житті їхніх учнів і присвячують 20-25 хвилин на початку дня, щоб створити позитивну атмосферу у групі на весь день. Під час проведення ранкової зустрічі відбувається розвиток важливих навичок дітей, серед яких – навички спілкування, поваги та позитивному ставленню один до одного.

Найважливішим в організації ранкової зустрічі є те, що вона охоплює цінності, які стають основою для створення відповідальної та дбайливої спільноти учнів.

Результати численних досліджень свідчать, що діти, які навчалися у класах, де використовувалася практика ранкових зустрічей, демонстрували вищий рівень відчуття спільноти і ширший діапазон проявів морально-етичних якостей. Такі соціальні навички допомагають людям жити у взаємній повазі, створюють умови для позитивного, відкритого спілкування між окремими членами суспільства.

У процесі навчального спілкування у молодших школярів з'являється почуття поваги до іншої людини. Діти вчаться уважно ставитися до думки товариша, незалежно від особистих симпатій чи антипатій. Важливого значення набуває здатність людини говорити і слухати, робити вибір, уникати конфліктів. Під час виконання парних чи групових завдань в учнів формуються моральні почуття справедливості, відповідальності за спільну справу. Спостерігаючи за змінами в поведінці дітей із моменту використання практики «Ранкові зустрічі» вчителі зазначають, що зросла самооцінка і взаємоповага

учнів; діти краще пізнали один одного. Вчителі також зазначають, що їх власна поведінка змінилася з моменту реалізації цієї практики.

Висновки. Практика показала, що в процесі формування моральних цінностей у молодших школярів виникає безліч складних виховних і навчальних проблем, розв'язання яких потребує комплексного підходу до застосування різних методів впливу чи варіантів їх раціонального поєднання.

Використання гуманістичного, системного, особистісно орієнтованого та суб'єкт-суб'єктного наукових підходів є основою формування моральних цінностей у молодших школярів, обумовлене викликами Нової української школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади / Іван Дмитрович Бех. – К. : Либідь, 2003. – 280 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади / Іван Дмитрович Бех. – К. : Либідь, 2003. – 344 с.
3. Бех І. Д. Молодший школяр як особистість / І. Д. Бех // Навчання і виховання учнів 4 класу : [метод. посіб. для вчителів] / упоряд. О. Я. Савченко. – К. : Початкова школа, 2005. – С. 12–24.
4. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі – К. : Знання України, 2010. – 520 с., С 14.
5. Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н.М. – К.: ТОВ «Вилавничий дім «Плеяди», 2017. – 206 с.
6. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти : [посібник для вчителів і методистів початкового навчання] / Олександра Яківна Савченко. – 2-ге вид., переробл. – К. : Богданова А.М.М., 2009. – 226 с.
7. Савченко О. Я. Навчально-виховне середовище сучасної школи: діалог з В. О. Сухомлинським / О. Я. Савченко // Науковий вісник Миколаївського

держ. ун-ту ім. В. О. Сухомлинського : зб. наук. пр. . [редкол. : В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, А. М. Богуш та ін.]. – Миколаїв, 2004. – Вип. 8. – С. 4–9. – (Серія : «Педагогічні науки»).

8. Сухомлинська О. В. Ідеї громадянськості й школа в Україні / Ольга Василівна Сухомлинська // Шлях освіти. – 1999. – № 4. – С. 21–25.

9. Хоружа Л. Л. Етичний розвиток педагога : [навч. посіб.] / Людмила Леонідівна Хоружа. – К. : Академвидав, 2012. – 208 с.

Abstract. The article is devoted to the problem of formation of moral values in junior schoolchildren. To achieve this goal: the importance of forming moral values in the educational process of the New Ukrainian School is emphasized.

Key words: junior students, education, moral values, scientific approaches, methods.